

КОНЦЕПЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В 11-РІЧНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Вступ

За роки незалежності Україна зробила значні кроки в реформуванні системи середньої освіти. Упровадження нових стандартів, перехід на нові методики навчання, введення ефективних технологій оцінювання знань учнів, розмаїття вітчизняних методичних шкіл, новаторські пошуки вчителів засвідчують успіхи української школи, наближення вітчизняної освіти до світових стандартів.

Одним із важливих напрямів української освіти є гуманітарний, який забезпечує духовний розвиток учнів. Серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу особливе значення має література як мистецтво слова і спосіб формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей.

У зв'язку з тим, що літературну освіту в загальноосвітній школі забезпечують декілька різних предметів, є необхідність розробки єдиної Концепції літературної освіти (далі – Концепція) для їх викладання в сучасних умовах.

Актуальність Концепції літературної освіти викликана такими чинниками:

- відсутністю узгодженості й наступності між різними програмами й підручниками для дисциплін, що забезпечують літературну освіту;
- значним перевантаженням літературних курсів, невідповідністю введених до них творів віковим особливостям учнів, що призводить до згасання інтересу до читання;
- необхідністю ґрунтовного засвоєння дітьми та молоддю мовного і культурного багатства народів України та світу;
- важливістю підвищення рівня загальної культури та моралі в сучасному українському суспільстві;
- стрімким розвитком комп'ютерних технологій, мас-медіа, аудіо- й відеопродукції, що витісняють книгу з кола захоплень дітей;
- потребою формування у молодого покоління активної громадянської позиції;
- переходом на 11-річне навчання в загальноосвітній школі;
- введенням профільного навчання.

Концепція спрямована на реалізацію завдань, що стоять перед сучасною загальноосвітньою школою як школою формування нового покоління особистостей з високою гуманітарною культурою і громадянською відповідальністю, необхідністю збереження національної ідентичності, духовних ідеалів слов'янства в умовах глобалізації світового простору.

Пропонована єдина Концепція враховує висловлені протягом останніх років ідеї та думки науковців, методистів, учителів, батьків, учнів.

Основними завданнями Концепції є:

- вироблення спільних методологічних засад для предметів, що забезпечують літературну освіту в школі, – таких, які найбільш повно дозволять розкрити духовно-естетичний потенціал художньої словесності та забезпечити виховну функцію літератури;
- виокремлення та узгодження складових літературної освіти, а також змістового їх забезпечення;
- визначення структури, етапів і стратегічних завдань літературної освіти на кожному етапі;
- забезпечення наступності і взаємозв'язку етапів літературної освіти учнів протягом періоду навчання.

Сутність, мета і завдання літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі

Літературна освіта – це навчально-виховна система вивчення літератури в загальноосвітніх закладах України.

У загальноосвітніх навчальних закладах України літературну освіту учнів з 5 по 11 клас забезпечують такі навчальні дисципліни, як:

- «українська література»;
- «світова література», що включає вагомий окремий блок «російська література»;
- інтегрований курс «література (рідна і світова)» для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами, що використовуються в Україні;
- курси за вибором та факультативи.

У загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання обов'язково вивчаються «українська література» та «світова література».

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням іншими мовами, що використовуються в Україні, обов'язково вивчаються «українська література» та інтегрований курс «література (рідна і світова)».

В усіх типах середніх загальноосвітніх закладів України за вибором учнів та їхніх батьків можливе введення курсів за вибором та факультативів, які дають поглиблені знання про літературні епохи, розвиток напрямів, течій, жанрів, зв'язки літератури з іншими видами мистецтва, а також творчість окремих письменників різних національностей (особливо тих, життя і діяльність яких пов'язана з Україною або відображає українські реалії).

Навчальні дисципліни, що забезпечують літературну освіту, презентують сучасному учневі здобутки української літератури, російської літератури, різних літератур народів України і світової літератури, що сприяє всебічному розвитку школярів, визначенню свого місця в широкому полікультурному й полімовному просторі, вихованню любові до книги, інтересу до духовних надбань своєї країни та людства, взаємоповаги до людей різних цивілізацій та національностей.

Українська література плекає любов до мови і звичаїв українців, в конкретно-образній формі доносить до читача інформацію про своєрідність українських традицій та культури.

Література інших народів, що мешкають в Україні, сприяє усвідомленню учнями культурного багатства нашої країни.

Особлива роль належить при цьому російській літературі як художньо-словесному надбанню, у тісній взаємодії з яким протягом декількох століть формувалася українська література, а також з урахуванням того місця, яке займає російська література у загальнолюдській системі духовно-культурних цінностей.

Світова література прилучає дітей до загальнолюдських цінностей, виховує толерантне ставлення до різних народів, народностей, рас і культур.

Кожна із навчальних дисциплін, що розкриває глибини мистецтва слова, має свій зміст і завдання, специфіку викладання, сформовані методики. Разом з тим поміж складовими літературної освіти в системі загальноосвітньої школи повинна існувати тісна взаємодія, адже всі разом вони забезпечують цілісність літературного розвитку школярів, формують компетенції творчого читача. Хронологічний принцип у процесі розгляду історико-літературного процесу (або його окремих явищ), акцентуація генетичних, типологічних, контактних, інтертекстуальних та інших видів зв'язків у межах дисциплін, що забезпечують літературну освіту, дозволить учням краще зрозуміти самотність кожної національної літератури в суцвітті культур і традицій.

Сприяє літературній освіті якісне вивчення інших предметів: історії, музики, образотворчого мистецтва, української мови, інших мов, що використовуються в Україні, та іноземних мов, які створюють відповідні фонові знання, суспільно-історичний, мовний та культурний контекст для засвоєння здобутків художньої літератури.

Розвиток зв'язків між предметами, що безпосередньо забезпечують літературну освіту, й іншими предметами гуманітарного циклу, є важливою умовою якісного викладання літератури в школі.

Основна мета літературної освіти – виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості.

Об'єкт літературної освіти – особистість учня (його духовно-емоційний світ, моральні цінності та орієнтації, творче мислення, уява, читацькі компетенції, мовлення).

Предмет літературної освіти – вершинні твори українського, російського, світового письменства та представників інших національностей, що проживають в Україні.

Твори мають відповідати таким критеріям: високий художньо-естетичний рівень; гуманістичний зміст, що сприяє духовному самовизначенню учнів; висока педагогічна цінність і значний виховний ефект; яскраво виражена репрезентативність; психологічна відповідність віковому періоду; визначений обсяг видань.

Навчальні дисципліни, що забезпечують літературну освіту в школі, покликані на кращих зразках красного письменства сформувати особистість творчу, вільну, духовно багату, самостійно мислячу, із широким світоглядом, зі стійкими моральними принципами. Особистість, котра любить і пишається здобутками рідної культури, але разом з тим шанує й опановує надбання інших народів. Особистість, яка усвідомлює власну національну ідентичність й водночас приналежність до цивілізованого світу.

Далеко не всі учні стануть письменниками, критиками чи літературознавцями, тому власне філологічні компетенції не є єдиними для літературної освіти в школі (хоча в старших класах філологічного профілю вони особливо актуальні). Але літературна освіта повинна прищеплювати школярам художній смак, формувати вміння розрізняти високовартісну й низькопробну книжкову продукцію, поціновувати класичну й сучасну літературу, переживати важливі для духовного становлення особистості естетичні емоції.

Художня література містить у собі величезний виховний потенціал, котрий треба ефективно використовувати для формування особистісних якостей учнів, які у складний період зростання переймаються моральними (стосунки з батьками, однолітками, ставлення до суспільних обставин, внутрішні суперечності й пошуки) й світоглядними проблемами (місце людини у світі, вибір життєвого шляху, усвідомлення свого покликання, суспільної позиції тощо). Твори художньої літератури мають допомогти школярам у процесі особистісного становлення й духовних шукань. Естетична цінність мистецтва слова полягає в тому, що через прилучення до прекрасного воно здатне надихнути людину на оновлення й покращення життя, дати моральну основу для вибору життєвої позиції. Художня література як вид мистецтва стверджує високі гуманістичні цінності, напрочуд важливі для юного покоління. Література здатна спонукати особистість до одухотворення реальності, до пошуку високого морального змісту в житті, до осмислення себе (через культуру) в складному й суперечливому світі.

Вивчення літератури в середній школі вимагає тонкого й обережного ставлення до мистецтва слова. Специфічні методики вивчення навчальних дисциплін, що забезпечують літературну освіту, мають ґрунтуватися передусім на розумінні законів словесності. Усвідомленню власне художніх особливостей літератури повинні сприяти й здобутки сучасної педагогічної науки. Формування особистості засобами літератури тільки тоді може бути здійснено ефективно, коли не літературу будуть «підтягувати» до потреб особистості, а коли учень крок за кроком буде йти до вершин письменства, коли духовне зростання через прилучення до мистецтва стане для нього важливою життєвою потребою. Літературу слід вдумливо й поступово пізнавати як мистецтво, що може стати добрим супутником на все життя.

Вивчення літератури в 11-річній школі має забезпечити розв'язання таких завдань:

- прилучення учнів до найкращих здобутків українського, російського, світового письменства та представників інших національностей, що проживають в Україні;

- підвищення рівня загальної культури школярів;
- формування у дітей стійкого інтересу до читання, естетичного смаку учнів, здатності розрізняти й оцінювати художні явища, протистояти низьковартісній масовій культурі;

- розкриття учням різноманітних функцій літератури – пізнавальної, естетичної, виховної, гедоністичної;

- оволодіння змістом художніх творів, усвідомлення їх місця в літературному процесі й розвитку національних культур;

- засвоєння учнями ключових літературних фактів, основних тенденцій розвитку літератури в Україні та в інших країнах;

- розуміння школярами літератури як мистецтва слова і як складової духовної культури людства;

- формування в учнів творчих здібностей, уяви, самостійного мислення;
- розвиток естетичних емоцій та почуттів, зв'язного мовлення, вміння аргументовано, розлого й образно висловлювати свої думки, судження, оцінки;

- сприяння моральному самовизначенню молодой людини, виробленню в неї активної життєвої позиції на основі гуманістичних цінностей та ідеалів, прагнення до самостійного пошуку, духовного самовдосконалення.

Реалізуючи ці завдання, дисципліни, що забезпечують літературну освіту, повинні допомогти учням опанувати зміст художніх творів, досягнути їх естетичну значущість, зробити висновки, важливі для морального формування особистості та рівня її загальної культури. Крім того, література, яка є одним з видів мистецтва, задовольняє естетичні потреби особистості, формує й вдосконалює у процесі спілкування з прекрасним її художній смак. Літературна освіта в загальноосвітніх закладах, таким чином, має сприяти вихованню культурного читача, котрий відчуває потребу в читанні, веде з книгою внутрішній діалог, отримує в процесі досягнення художніх творів естетичне задоволення, розширює свою ерудицію.

Принципи літературної освіти

Вивчення літератури в школі має ґрунтуватися на дидактичних, літературознавчих та методичних принципах, серед яких загальноприйнятими є **традиційні**, а саме: науковість, історизм, зв'язок навчання і виховання, доступність, спрямованість на розвиток учня, особистісний характер читацької діяльності, шкільний аналіз та інтерпретація твору, взаємодія мистецтва й дійсності в естетичній свідомості учня, комунікативність, репрезентативність, країнознавчий підхід та ін.

Разом з тим сучасні досягнення науковців та методистів, досвід

практичної роботи вчителів-словесників переконують в ефективності поширення поруч із традиційними й **нових** принципів літературної освіти:

1) ціннісного підходу (у переліку текстів для вивчення повинні бути такі, які відповідають віковим особливостям сучасних учнів, їхнім моральним запитам та духовно-ціннісним орієнтаціям у певний період розвитку);

2) нерепресивної свідомості, толерантності, мультикультуралізму (забезпечення свободи у висловлюваннях, мисленні й творчості учнів, формування вільної у своїх духовних запитах особистості; виховання толерантного ставлення й поваги до здобутків різних народів, людей різних рас, культур і національностей);

3) канонічності «золотого» фонду класичної літератури як основи літературної освіти (в історії української, російської та світової літератури є твори, перевірені часом і багатьма поколіннями, тому в процесі перебудови системи літературної освіти потрібно зберегти цей «золотий» фонд класики (української, російської та інших народів світу) для вивчення учнями; в курсах української, російської та світової літератури варто особливу увагу приділити тим авторам, творчість яких увійшла до «золотого» фонду національної та світової класики, підкреслити значущість їхніх здобутків);

4) наближення викладання літератури в школі до реалій і проблем сьогодення (збільшення для текстуального вивчення творів ХХ – ХХІ століть (до 30 – 40 %), тісно пов'язаних із сучасними проблемами життя нашого суспільства, вітчизняної історії, світу; крім творів для обов'язкового читання, значну частину літературних курсів (10 – 15 %) присвятити вивченню літератури рідного краю, яка пов'язана з особливостями розвитку, культурними традиціями й проблемами окремих регіонів України);

5) іманентності (в основу літературної освіти мають бути покладені іманентні закони розвитку літератури, тобто не соціологічні, ідеологічні чи якісь інші підходи, а власне художні закономірності розвитку літератури як мистецтва слова; разом з тим не слід перевантажувати програми з літератури теоретичними поняттями, у школі варто застосовувати лише основи теорії літератури та користуватися термінами-поняттями, зміст яких є загальноприйнятним, адже метою літературної освіти є виховання духовно розвиненої особистості, а не спеціаліста-філолога; поміж окремими теоретичними поняттями, що використовуються в межах різних предметів літературної освіти, має існувати тісний зв'язок і наступність);

6) вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва (література як мистецтво слова є важливою складовою духовної культури людства, тому цілком доречно розглядати літературні твори в контексті загального культурного руху на певному етапі, у зв'язках із живописом, музикою, кіно та іншими видами мистецтва; важливим для формування світогляду й загальної культури учнів є розгляд літературних творів не тільки як самоцінних текстів, але й у контексті вітчизняної і світової культури, історії, мистецтва, філософської думки, у взаємозв'язках з іншими текстами й мистецькими явищами; культурологічний принцип забезпечує розширення кругогляду учнів, визначення місця літератури серед інших видів мистецтва

та в духовній культурі народу й людства);

7) використання знання різних мов і перекладів (вивчення художньої літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України здійснюється на підставі оригінальних (українських чи іншомовних) текстів, а також перекладів (при вивченні світової літератури); робота з художніми текстами мовою оригіналу сприяє кращому розумінню творів, а також розвитку мовленнєвих компетенцій учнів; знання загальних основ теорії й практики перекладу, здобутків української перекладацької школи, російської перекладацької школи та інших перекладацьких шкіл забезпечує адекватне сприйняття учнями художніх творів не рідної для них літератури);

8) компаративності (зіставлення етапів, фактів, явищ, особливостей художніх творів української літератури, російської і світової літератури та літератур інших національностей, що проживають в Україні, дозволяє розкрити загальні закономірності літературного процесу й водночас неповторну своєрідність творів різних народів);

9) діалогізму (літературна освіта актуалізує розвиток зв'язного мовлення школярів, а також зв'язки читач – автор, читач – герой, читач – текст; принцип діалогізму сприяє формуванню читацьких компетенцій, умінь та навичок культурного читача, котрий не тільки оволодіває змістом художніх творів, а вміє висловити власну думку щодо прочитаного, обґрунтувати свою позицію, дати оцінку персонажам і подіям твору, передати в слові свої емоції та почуття під впливом читання);

10) цілісного підходу до вивчення художніх творів (літературний твір – твір цілісний, так само, як є цілісними твори інших видів мистецтв (картини, скульптури, музичні твори, кінофільми тощо); робота із фрагментами тексту не дає повного уявлення про твір як цілісність, про єдність змісту й форми, а відповідно не може викликати й відповідні емоції та почуття; у зв'язку із цим потрібно ввести до шкільних програм із предметів, що забезпечують літературну освіту, невеликий обсяг текстів, який учні зможуть прочитати повністю, маючи змогу засвоїти їх саме як твори мистецтва; при укладанні шкільних хрестоматій слід відмовитися від практики подання текстових фрагментів із переказами змісту; тільки цілісний художній твір дає можливість отримати цілісне естетичне та емоційне враження, спонукати роботу думки й уяви, виховати культурного та вдумливого читача).

Структура літературної освіти

Літературна освіта, що реалізується в закладах України різних типів, має структуру, що відзначається послідовністю, наступністю й поступовим збагаченням знань, розвитком умінь і навичок дітей: пропедевтичний етап (дитячий садок) – початкова школа (1 – 4 класи) – основна школа (5 – 9 класи) – старша школа (10 – 11 класи).

Відповідно до вікових особливостей учнів курс літератури в 5 – 11 загальноосвітньої школи має три етапи:

Основна школа (5 – 9 класи):

5 – 7 класи – формування потреби до читання (1-й етап);

8 – 9 клас – системне читання (2-й етап).

Старша школа (10 – 11 класи) – творчо-критичне читання (3-й етап).

Частини й етапи літературної освіти відрізняються принципами відбору літературних текстів, побудовою програм і відповідних методик, але поміж ними має бути тісний зв'язок і наступність, адже всі разом вони складають єдину систему літературної освіти.

5 – 7 класи – прилучення до читання (1-й етап).

Порівняно з початковою школою предмети, що забезпечують літературну освіту, в основній школі розмежовуються. Це розмежування закріплюється в окремих програмах, підручниках, хрестоматіях, посібниках.

Курс літератури в 5 – 7 класах має будуватися на підставі проблемно-тематичного принципу. Програми з літератури на цьому етапі не повинні бути надто обтяжливими. Вікові особливості учнів не дозволяють їм сприймати складні філософські твори. Не слід перевантажувати програми з літератури 5 – 7 класів і творами давнини, адже ця вікова категорія дітей більше цікавиться тим, що ближче їхнім інтересам. Основну увагу в 5 – 7 класах слід зосередити на вивченні творів сучасної дитячої літератури, а також золотого фонду дитячої класики різних жанрів. Актуальна проблематика художніх творів має сприяти процесу виховання дітей, формуванню в них моральних якостей. Художня література містить у собі потужний потенціал для прилучення учнів до національних традицій, для формування в них почуття гордості за українську мову й літературу, за мови й літератури національних меншин України в суцвітті культурних надбань людства.

Системна робота з вивчення літератури в 5 – 7 класах повинна знайти втілення в урочних і позаурочних формах. В основній школі спілкування школярів із художньою літературою не обмежується тільки уроками літератури. Тут доцільно використовувати й факультативи, літературні гуртки, літературні вечори, конкурси, екскурсії, зустрічі з митцями тощо. Усе це сприяє поглибленню літературних знань учнів і закріпленню інтересу до книги.

В основній школі зростає необхідність підручників, хрестоматій та посібників, особливо зі світової літератури, в яких художні твори були б презентовані різними мовами (рідною мовою, мовою оригіналу, різними перекладами).

Завдання вивчення літератури в 5 – 7 класах порівняно з початковою школою ускладнюються:

- сформувати в учнів стійкий інтерес до літератури, прилучити до читання;
- сприяти засобами літератури формуванню моральних якостей школярів, їх національній самоідентифікації, розумінню значення рідної мови та літератури для розвитку культури загалом;
- дати уявлення про зміст і форму художнього твору;
- сформувати в учнів основні вміння інтерпретації художнього твору;

- сформувати вміння оцінювати літературних героїв, авторську позицію;
- розвивати навички зв'язного мовлення (як усного, так і писемного) у процесі підготовки різних видів робіт (висловлення власної думки щодо прочитаного, характеристика образу, складання плану твору, написання твору на літературну тему та ін.).

8 – 9 класи – системне читання (2-й етап).

Вивчення літератури у 8 – 9 класах загальноосвітньої школи базується на поєднанні *історико-літературного й жанрово-родового принципів*.

Літературні явища презентуються школярам у перебігу літературного процесу, у розвитку національних літератур та їхніх взаємозв'язках, у широкому контексті культури. У 8 – 9 класах учні знайомляться зі специфічними особливостями різних родів і жанрів літератури в хронологічній послідовності, навчаються розрізняти різні жанри, інтерпретують художні твори не тільки в аспекті їх проблематики, а й художньої вартості.

У 8 – 9 класах вияскравлюється індивідуальність учнів, відбувається активний процес формування їхнього світогляду, громадянської позиції, національної ідентичності, пошуку місця в сучасному світі. Тому дисципліни, що забезпечують літературну освіту в цей період, повинні сприяти становленню особистісних якостей юнацтва.

Слід відзначити важливість урочних і позаурочних форм роботи з вивчення літератури рідного краю, яка допоможе учням осмислити своє духовне коріння, національні традиції.

Завдання вивчення літератури у 8 – 9 класах:

- дати уявлення про основні літературні епохи, напрями, течії в контексті вітчизняної та світової культури;
- розкрити жанрово-родовий поділ літератури, навчити розрізняти твори різних родів і жанрів в їх специфіці;
- поглибити вміння інтерпретації творів літератури із застосуванням основних теоретичних понять;
- сформувати в учнів вміння виокремлювати компоненти змісту й форми, встановлювати зв'язки поміж ними;
- навчити школярів зіставляти різні літературні явища, визначати їх художню своєрідність;
- прищепити інтерес до вивчення літератури в оригіналах і перекладах, вміння зіставляти оригінали й переклади;
- сприяти самоствердженню учнів, виробленню у них моральних принципів;
- розвивати вміння й навички зв'язного мовлення (із застосуванням аргументації, елементів дискусії, пошуку тези й антитези, оцінки щодо прочитаного та ін.);
- виховувати творами літератури естетичні почуття та емоції, формувати здібність отримувати естетичне задоволення від прочитаного.

10 – 11 класи – творчо-критичне читання (3-й етап).

Оптимальним у викладанні літератури для цієї вікової категорії учнів буде **комплексний принцип**, згідно з яким до вивчення в школі старшокласникам будуть запропоновані вершинні твори морально-філософського, соціально-філософського, психологічного, історичного змісту від давнини до сучасності, до яких учні вже стали готові за рівнем свого психологічного й культурного розвитку. Осягнення цих творів має ґрунтуватися на попередніх знаннях (про літературні епохи, напрями, течії, про загальний розвиток культури й філософської думки), що збагачуються й розширюються в старшій школі.

Утім, як доводить шкільна практика, суто історико-літературний підхід щодо викладання літератури в старших класах не є ефективним (адже тоді згідно з логікою літературного процесу усі предмети на завершальному етапі літературної освіти мають розглядати твори драми абсурду, постмодернізму та інші доволі неоднозначні сучасні явища, що важко сприймаються учнями). Не заперечуючи доцільність вивчення окремих високоякісних творів постмодернізму в старшій школі, слід підкреслити, що для цієї вікової категорії школярів перед виходом у широкий світ надзвичайно важливо отримати від художньої літератури передовсім міцну моральну і психологічну підтримку, культурно-ціннісні орієнтації, позитивні емоції, приклади для наслідування.

Навчання в старшій школі є профільним, що визначає специфіку викладання літератури. У зв'язку з цим доречно виокремити два підходи (відповідно й два типи програм, підручників, посібників, хрестоматій: 1) для нефілологічних профілів (фізико-математичного, природничого, спортивного та інших); 2) для філологічного профілю.

Викладання літератури в класах **нефілологічних профілів** має забезпечити рівень стандарту, тобто базовий гуманітарний рівень, необхідний для кожної культурної людини.

Завдання вивчення літератури в 10–11 класах нефілологічних профілів:

- розкрити основні тенденції та закономірності літературного процесу від давнини до сучасності;
- визначити місце рідної літератури, української літератури, російської літератури та інших національних літератур у перебігу літературного процесу;
- дати уявлення про вершинні здобутки вітчизняного та світового письменства у широкому контексті світової культури;
- розвивати навички інтерпретації й аналізу художнього твору, зіставлення літературних явищ, оригіналів і перекладів;
- сформувати навички розлогого зв'язного мовлення (монологічне і діалогічне мовлення, участь у різних видах дискусій, обґрунтування думки, доказ судження тощо);
- навчити розрізняти художню вартість творів, твори класики й масової літератури;

- сприяти формуванню загальної культури й світогляду учнів.

Викладання літератури в класах *філологічного профілю* значно поглиблює рівень стандарту як у змістовому плані, так і в методах, формах, прийомах навчання. При цьому зазначимо безперспективність спроб побудувати викладання літератури в старшій школі на університетських програмах і навіть перенести до середньої школи форми занять вищої школи (наприклад, практичне заняття, лабораторне заняття, семінарське заняття та ін.), а також деякі елементи Болонського процесу (наприклад, модульне навчання, система накопичувальних кредитів тощо). Профілізація середньої освіти не означає сліпого копіювання вищої освіти, адже це призведе до протилежного результату, зменшення інтересу до предмета.

Завдання, сформульовані вище, є актуальними й для профільного навчання літератури. Але специфічними завданнями у 10–11 класах філологічного профілю є такі:

- сформувати в учнів основи філологічного мислення;
- навчити школярів здійснювати різні види інтерпретації та філологічного аналізу тексту;
- розкрити багатозначність літературознавчих понять, значно розширити їх коло й показати змінність у літературному процесі, своєрідність виявлення у творах різних епох, напрямів, течій;
- навчити школярів виявляти жанрові та стильові особливості творів;
- дати основні знання з теорії й практики художнього перекладу, навчити застосовувати набуті знання в процесі аналізу оригіналів та перекладів;
- розвивати творчі (власне філологічні) здібності учнів, необхідні для здобуття майбутньої професії (наприклад, опанування різними віршованими розмірами, написання критичної рецензії, відгуку на книгу, літературного огляду творів певного періоду тощо);
- навчити учнів користуватися словниково-довідковою та спеціальною літературою з філологічного профілю;
- навчити учнів самостійно відшукувати матеріал з філологічної проблеми, готувати доповідь на філологічну тему;
- навчити учнів висловлювати свої думки розлого, з науковою аргументацією й літературознавчо грамотно;
- сформувати вміння вести діалог, дискусію з проблем літератури.

У класах філологічного профілю, порівняно з нефілологічними профілями, значно зростає роль позаурочних форм вивчення літератури, які в поєднанні з урочними можуть дати прекрасні результати. Типологія уроків у класах філологічного профілю має свою специфіку і є складнішою у зіставленні з уроками для нефілологічних профілів. Учителю й учням у процесі профільного навчання літератури в класах філологічного профілю стають не тільки рівноправними партнерами, але й колегами по професії.

Обсяг і кількість творів, методики їх аналізу будуть різними для класів нефілологічних профілів і філологічного профілю. Утім, головні завдання

предметів, що забезпечують літературну освіту в 10–11 класах, будуть спільними для всіх профілів (з різною мірою поглиблення):

- сприяти свідомому вибору життєвого шляху учнів, їхніх моральних пріоритетів, світоглядних орієнтирів;
- формувати загальну культуру й громадянську позицію школярів, виховувати повагу до своїх національних традицій та стійкий інтерес до духовних здобутків людства;
- формувати в учнів почуття прекрасного, позитивні ідеали;
- узагальнити знання з історії літератури про перебіг літературного процесу, літературні епохи, напрями, течії;
- розкрити гуманістичну цінність та художню вартість вершинних творів рідного й світового письменства, їх вплив на духовну культуру людства;
- висвітлити значення вічних образів та особливості їх втілення в різних національних літературах;
- розвивати у школярів естетичний смак і вміння цінувати мистецтво слова.

Змістове наповнення навчальних дисциплін, що забезпечують літературну освіту

Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі повинна знайти втілення в нових стандартах, програмах, підручниках, посібниках, хрестоматіях.

Для наповнення літературних курсів змістом слід визначити країни, знакові літературні постаті та їх твори. Для кожного класу визначається літературний канон: 80 % творів для обов'язкового вивчення в школах усіх типів і 20 % творів таких, з яких учитель має змогу самостійно обирати художні твори для вивчення з урахуванням типу школи, індивідуальних особливостей учнів та регіонів, де вони мешкають.

Навчальні програми для дисциплін, що забезпечують літературну освіту, мають бути зорієнтовані на результат навчальної діяльності учнів. У пояснювальній записці відображаються актуальність і мета навчального предмета, характеристика структури програми, особливості організації навчально-виховного процесу, критерії оцінювання навчальних досягнень, рекомендації щодо роботи з програмою. Структура навчальної програми має такі складові: клас (загальна кількість годин, кількість годин на тиждень, резервний час); вивчувана тема та анотація до неї, кількість годин для вивчення; програма кожного класу побудована за тематичними блоками з відповідними рубриками (теорія літератури; міжлітературні зв'язки; міжпредметні зв'язки; наочність та ІКТ; для вивчення напам'ять); перелік художніх творів з якого вчитель самостійно обирає для вивчення у класі, а також рекомендує до самостійного читання. У додатках до програми містяться: перелік навчальної та навчально-методичної літератури; критерії оцінювання навчальних досягнень учнів для кожного класу; права та обов'язки вчителя.

Підручники створюються відповідно до вимог програми. Для 5 – 7 класів – це підручник-хрестоматія, для 8 – 11 класів – підручники, до яких створюються окремі хрестоматії. У підручнику-хрестоматії та підручниках розглядаються твори, які визначені в літературному каноні для обов'язкового вивчення в загальноосвітніх закладах усіх типів.

У структурі підручника мають бути такі складові: вступ; повторення вивченого у попередньому класі; статті про письменників (вони повинні бути невеликого обсягу і сприяти зацікавленню учнів особистістю й творчістю автора, підготувати їх до сприйняття запропонованого твору); теоретичні поняття (відомості з теорії літератури подаються двічі: окремою рубрикою і в Словничку літературознавчих термінів). Методичний матеріал підручника повинен бути структурований різноманітними рубриками, наприклад: «Прагнемо бути творчими читачами», «Підсумовуємо вивчене», «Цікаво знати», «Літературні куточки світу» тощо (назви рубрик та їх кількість запропоновані умовно і можуть змінюватися). Завершують підручник такі рубрики, як: «Корисні поради творчому читачеві», «Словничок літературознавчих термінів», «Література для читання влітку», «Зміст» та ін.

У навчальних посібниках подається додаткова інформація про письменників, жанри й роди літератури, розвиток літературного процесу в цілому. У посібниках, як і в підручниках, цілком необхідним є методичний апарат, який дозволить учням самостійно опрацювати теми, здобути певні вміння й навички, розширити кругозір.

Хрестоматії мають містити цілісні літературні твори, а також систему запитань і завдань до художніх текстів (або фрагментів). Для 8 – 11 класів можна створити окремі хрестоматії (за жанрово-родовим принципом, хронологічним принципом тощо: наприклад, хрестоматії поетичних творів, драматичних творів, хрестоматії творів романтизму, реалізму, модернізму, постмодернізму тощо). Великі прозові твори, які не вміщуються в межі хрестоматії, можна видавати окремою серією «Шкільна бібліотека».

Змістове наповнення літературних дисциплін реалізується в подальшій розробці типів уроків, сучасних методик навчання, розвитку технології оцінювання знань.

Концепція покликана забезпечити піднесення впливу літератури в процесі становлення особистості школярів, формування їх загальної культури, національної свідомості й громадянської позиції.

Директор департаменту
загальної середньої та
дошкільної освіти

О.В.Єресько